

УДК 338.33:332.12

Олена Юрїївна СНІГОВА

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
e-mail: osnigova@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7456-4894>

**ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Снігова, О. Ю. *Еволюція підходів до диверсифікації економіки в дослідженнях регіонального розвитку*. Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць / За ред. : М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2019. № 1 (69). С. 83–95.

Анотація. У статті встановлено, що питання диверсифікації в Україні залишаються розробленими вкрай обмежено та потребують подальшого опрацювання з акцентом на аспектах відновлення конкурентоспроможності економіки старопромислових регіонів у глобальному економічному просторі на засадах впровадження концепції «нової» регіональної політики. Доведено, що забезпечення ефективної диверсифікації економіки старопромислових регіонів України потребує поглибленого розуміння сутності цього процесу, сформованого на підставі еволюції наукового знання та накопиченого світовою практикою досвіду реструктуризації. Розглянуто еволюцію підходів до диверсифікації економіки в дослідженнях регіонального розвитку. Виявлено, що поширеною особливістю досліджень питань структурних змін у старопромислових регіонах у пострадянському просторі, зокрема в Україні, є переважаючий акцент на удосконалення галузевої структури та диверсифікації експортного потенціалу цих регіонів. З'ясовано, що для зарубіжних дослідників проблем диверсифікації економіки характерним є зосередженість на: інноваційних напрямках економічної діяльності; виявленні потенціалу поєднання локальних традицій та вимог глобальних світових ринків; питаннях взаємозв'язку економічної ефективності регіональної економіки та її економічного різноманіття. Уточнено сутність диверсифікації економіки старопромислового регіону та виявлено особливості процесу диверсифікації цих регіонів. Встановлено чинники, які впливають на процес та визначають кінцевий результат диверсифікації. Визначено необхідність розробки Стратегії диверсифікації економіки старопромислових регіонів, яка повинна передбачати вибір оптимальних напрямів підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: диверсифікація економіки; еволюція підходів; старопромислові регіони; особливості диверсифікації старопромислових регіонів; стратегія диверсифікації.

Елена Юрьевна СНЕГОВАЯ

кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела экономического роста и структурных изменений в экономике, ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»,
e-mail: osnigova@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7456-4894>

**ЭВОЛЮЦИЯ ПОДХОДОВ К ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭКОНОМИКИ
В ИССЛЕДОВАНИЯХ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ**

Снеговая, Е. Ю. *Эволюция подходов к диверсификации экономики в исследованиях регионального развития*. Вестник социально-экономических исследований : сб. науч. трудов / Под ред. : М. И. Зверькова (глав. ред.) и др. Одесса : Одесский национальный экономический университет. 2019. № 1 (69). С. 83–95.

Аннотация. В статье установлено, что вопросы диверсификации в Украине остаются недостаточно разработанными и требуют дальнейшей проработки с акцентом на аспектах восстановления конкурентоспособности экономики старопромышленных регионов в глобальном экономическом пространстве на основе внедрения концепции «новой» региональной политики. Доказано, что обеспечение эффективной диверсификации экономики старопромышленных регионов Украины требует углубленного понимания сути этого процесса, сформированного на основании эволюции научного знания и накопленного мировой практикой опыта реструктуризации. Рассмотрена эволюция подходов к диверсификации экономики в исследованиях регионального развития. Выведено, что особенностью исследованных вопросов структурных изменений в старопромышленных регионах на постсоветском пространстве, в частности в Украине, является преобладающий акцент на совершенствовании отраслевой структуры и диверсификации экспортного потенциала этих регионов. Выяснено, что для зарубежных исследователей проблем диверсификации экономики характерна сосредоточенность на: инновационных направлениях экономической деятельности; выявлении потенциала сочетания локальных традиций и глобальных трендов; вопросах взаимосвязи экономической эффективности региональной экономики и ее экономического разнообразия. Уточнена

суцність диверсифікації економіки старопромислового регіону і виявлені особливості процесу диверсифікації цих регіонів. Установлені фактори, впливаючі на процес і визначаючі кінцевий результат диверсифікації. Визначено необхідність розробки Стратегії диверсифікації економіки старопромислових регіонів, яка повинна передбачувати вибір оптимальних напрямків підвищення їх конкурентоспособності в світовому економічному просторі.

Ключові слова: диверсифікація економіки; еволюція підходів; старопромислові регіони; особливості диверсифікації старопромислових регіонів; стратегія диверсифікації.

Olena SNIGOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Senior Research Fellow, Department of Economic Growth and Structural Changes in the Economy, Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, e-mail: osnigova@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7456-4894>

EVOLUTION OF APPROACHES TO ECONOMY DIVERSIFICATION IN REGIONAL DEVELOPMENT STUDIES

Snigova, O. (2019). *Evolution of approaches to economy diversification in regional development studies*. Ed.: M. Zvieriakov (ed.-in-ch.) and others [Evolutsiia pidkhodiv do dversyfikatsii ekonomiky v doslidzhenniakh rehionalnoho rozvytku; za red.: M. I. Zvieriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin; Visnik social'no-ekonomichnih doslidzen' (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1 (69), pp. 83–95.

Abstract. *The article determines that the diversification questions in Ukraine are still of hardly limited elaboration and require further study with a focus on aspects of old-industrial regions' economy competitiveness recovery in global economic environment at the basis of «new» industrial policy concept implementation. It is proved that ensuring of economy effective diversification of old-industrial regions of Ukraine requires the comprehensive understanding of the essence of this process, which formed on the basis of scientific knowledge evolution and restructuring experience, accumulated by global practice. The evolution of approaches to economy diversification in the regional development studies is considered. It was revealed that the peculiarity of studies of structural changes questions in old-industrial regions at the post-soviet area, in particular in Ukraine, is a prevailing accent on the sectoral structure improving and the export potential diversification for these regions. It was found that for the foreign researchers of economy diversification problems are characterized by a focus on: innovational directions of economic activity; revealing the potential of local traditions and global markets requirements; the relationship issues of regional economy efficiency and its economic diversity. The essence of old-industrial region's economy diversification is specified and the peculiarities of diversification process in these regions are revealed. The factors that influence on the process and determine of diversification final result, are established. The necessity of developing a Strategy of economy diversification of old-industrial regions, which should include the optimal directions selection for increasing of their competitiveness in the global economic space, is determined.*

Keywords: *diversification of economy; evolution of approaches; old-industrial regions; particularities of old-industrial regions diversification; diversification strategy.*

JEL classification: *R110*

DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1\(69\).2019.83-95](https://doi.org/10.33987/vsed.1(69).2019.83-95)

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміни в економічних, соціальних, науково-технологічних умовах функціонування базових секторів економіки та діяльності промислових підприємств старопромислових регіонів України визначили гостру потребу в пошуку нових шляхів і резервів розвитку цих регіонів, встановленні найбільш ефективних сфер та напрямів використання їх соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу, а також вимагають розробки механізмів підвищення ефективності економіки. Пристосування до сучасних економічних умов повинно в цілому спиратися на об'єктивну вимогу часу – проведення структурних трансформацій в економіці цих регіонів.

Необхідність подолання переважаючого розвитку однієї або кількох пов'язаних між собою галузей, які відбивають застарілу, неефективну в сучасних соціально-економічних умовах спеціалізацію старопромислових регіонів, обумовила застосування різних підходів щодо удосконалення економічної структури цих регіонів. Серед провідних напрямків відходу від моноукладності та формування багатофункціональної економічної структури

старопромислових регіонів на засадах оптимізації використання їх продуктивних сил отримала розвитку диверсифікація економіки.

Проте, незважаючи на актуальність визначеної наукової проблематики для вирішення прикладних завдань у сфері регіональної економіки, питання диверсифікації економіки старопромислових регіонів досліджені недостатньо. Вони є практично недослідженими у пострадянському просторі, особливо в Україні. Найбільш активно вивчаються чинники просторових перетворень в економіці регіонів цього типу, аналізується світовий, зокрема європейський досвід подолання структурних протиріч старопромислових регіонів з визначенням напрямів його адаптації, встановлюються перспективи їх розвитку в умовах глобальних соціально-економічних змін, а також опрацьовуються різнобічні аспекти диверсифікації експортного потенціалу цих регіонів тощо.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Останні публікації з проблематики структурних зрушень економіки старопромислових регіонів, зокрема на засадах диверсифікації, опубліковані зарубіжними дослідниками. Незважаючи на завершеність переходу старопромислових регіонів економічно розвинених країн світу на постіндустріальний етап та вирішеність їх структурних проблем, пов'язаних з цим процесом, подальший розвиток глобального соціально-економічного простору обумовлює незгасаючий інтерес до набутого старопромисловими регіонами досвіду. Європейські науковці підкреслюють залежність сценаріїв структурних змін у старих промислових областях від змін у структурі знань, розкривають питання інституційної обумовленості структурних змін у старопромислових регіонах, а також досліджують адаптаційні можливості старопромислових регіонів. Вчені з США у своїх дослідженнях акцентують увагу на питаннях взаємозв'язку економічної ефективності регіональної економіки та її економічного різноманіття, приділяючи увагу переважно промисловій диверсифікації. Китайські дослідники вивчають проблемні особливості старопромислових регіонів власної країни та опрацьовують шляхи їх урахування в державній інноваційній політиці, із застосуванням світового модернізаційного досвіду економічної реструктуризації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Здійснення ефективної диверсифікації економіки старопромислових регіонів потребує поглибленого розуміння сутності цього процесу, сформованого на підставі еволюції наукового знання та накопиченого світовою практикою за весь довготривалий період структурних реформ досвіду щодо структурних особливостей цих регіонів, які впливають на процес та визначають кінцевий результат диверсифікації.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності диверсифікації економіки старопромислового регіону, а також виявлення особливостей процесу диверсифікації старопромислових регіонів та чинників, що визначають його ефективність на підставі еволюції підходів до диверсифікації економіки в дослідженнях регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Диверсифікація як економічна категорія зазнала тривалого шляху розвитку. В економічну науку цю категорію було введено всередині 1950-х рр. для визначення явищ деконцентрації капіталу на міжгалузевому рівні та проникнення його в непрофільні сфери, а у подальшому – використано для опису процесів, які призводили до поглиблення і розширення видів економічної діяльності. Саме у цей період зароджуються перші ознаки диверсифікаційної діяльності підприємства, які ґрунтувалися на потребі подолання відносного вичерпання внутрішніх джерел зростання ефективності виробництва.

У сучасній науковій літературі диверсифікація розглядається з різних позицій. Більшість авторів розглядають диверсифікацію як діяльність господарських систем на мікрорівні (в рамках підприємства, фірми або групи компаній). Найбільш поширеними підходами у цьому сегменті досліджень є ті, що ураховують виробничу орієнтацію досліджень диверсифікації як процесу переходу до багатопрофільного підприємства шляхом збільшення асортименту та номенклатури товарів (послуг), освоєння нових видів виробництв, поширення господарської діяльності на нові сфери, розширення географічної

сфери діяльності. Підгрунтя наукових розробок диверсифікації в цьому контексті було закладено М. Портером, який розкривав диверсифікацію діяльності підприємства як одночасний розвиток багатьох, не пов'язаних один з одним виробництв, та розширення товарного асортименту продукції.

Доволі вивчена проблема економічної диверсифікації також як одна з базових економічних стратегій розвитку корпоративного капіталу або виробництва, яка співвідноситься з іншими стратегіями: спеціалізації, диференціації, концентрації. Поширеним є дослідження диверсифікації як методу управління фінансовими ризиками підприємств, який передбачає розподіл систематичних ризиків шляхом зниження їх концентрації

Підкреслюючи стратегічне значення диверсифікації в системі антикризового менеджменту, значна кількість науковців вважають диверсифікацію діяльності підприємств важливим елементом системи антикризового управління, який передбачає як розширення асортименту виробленої продукції або спектра наданих послуг за допомогою нових технологій і технічних рішень, так і вихід за межі основної діяльності з метою забезпечення стабільних умов функціонування підприємства за рахунок, перш за все, внутрішніх резервів інноваційного розвитку.

Пізніше диверсифікація перетворюється на загально-ділову практику розширення номенклатури, асортименту, зміни видів продукції (товарів, послуг), розвитку декількох невзаємопов'язаних або обслуговуючих виробництв, входження підприємства у нові сфери діяльності з метою розподілу ризику та часткового подолання залежності від циклічності розвитку бізнесу; підвищення ефективності підприємства, отримання економічної вигоди, попередження банкрутства; розширення адаптаційних можливостей промислового підприємства; зменшення фінансово-економічних ризиків виробничої спеціалізації тощо.

Чималим сегментом досліджень питань диверсифікації на мікрорівні є його дослідження у сфері фінансів та банківській справі, де вона розглядається у контексті зниження фінансових ризиків інвестицій як цільової функції вкладання капіталу. З цієї точки зору в загальному сенсі під диверсифікацією розуміють володіння найрізноманітнішими фінансовими активами з метою зниження ступеня ризику інвестиційного портфелю в цілому.

Тож тривалий час диверсифікація в економіці розглядалася як загальна корпоративна стратегія забезпечення ефективності економічної діяльності, підвищення конкурентоспроможності, управління фінансово-економічними ризиками, яка здійснюється на підставі розширення спектру виробничої діяльності та послуг, створення «інвестиційних портфелів», а також поширення професійної активності за межі основного бізнесу.

Згодом у наукових дослідженнях з'являється територіальний аспект диверсифікації, обумовлений розвитком глобалізаційних тенденцій та впровадженням на підставі актуалізації в цих умовах принципів «відкритості» економічних систем у практику нової «управлінської парадигми». Саме в умовах глобалізації економічні суб'єкти отримали розширення спектру можливостей диверсифікації, варіюючи їх від досить обмеженого проникнення в нові галузі виробництва тільки всередині країни («вузька» диверсифікація) до широкого освоєння напрямів економічної діяльності в інших країнах («широка» диверсифікація). І, починаючи з другої половини 70-х рр., переважаючим напрямком стала диверсифікація капіталу в інші країни, у сфері, тісно пов'язані з основними напрямками діяльності базових підприємств регіонів.

Розвиток визначених тенденцій мав суперечливі регіональні наслідки, оскільки у певних регіонах сприяв закріпленню регіональної спеціалізації на галузях, що в нових соціально-економічних умовах поступово втрачали свою ефективність. Таке становище обумовило активізацію досліджень регіонального аспекту диверсифікації як засобу розкриття прихованого потенціалу регіональної економіки для забезпечення економічного розвитку, обумовленого можливостями ефективного зростання поза зоною спеціалізації регіональної економіки.

Вагомими з точки зору розвитку теоретичних положень диверсифікації з урахуванням регіонального аспекту є дослідження М. Корінько. У своїх працях науковець опрацьовує питання сутності диверсифікації як економічного процесу, що відбувається в конкретних економічних умовах, основним змістом якого є розвиток декількох непов'язаних або обслуговуючих виробництв, розробка нових товарів, робіт та послуг. Одночасно, зазначаючи територіальний ефект диверсифікації, М. Корінько свідчить, що її підсумки варто розуміти не лише як результати виробничої діяльності, але й як задоволення інтересів суспільства та регіональної спільноти [1, с.5].

Значний внесок у розробку питань диверсифікації регіональної економіки мають праці А. Кофанова, який акцентує увагу на циклічності розвитку економічних систем та розглядає диверсифікацію як інструмент розосередженості ризиків. Під диверсифікацією регіональної економіки він розуміє розосередження ризиків циклічності розвитку регіональної економічної системи, пов'язаної з кон'юнктурою, специфічними ресурсами, геополітичними, інфраструктурними умовами функціонування соціально-економічної системи регіону [2, с.11].

Доволі значною є опрацьованість питань диверсифікації експортної діяльності регіону. Ці проблеми досліджено з позиції необхідності використання диверсифікації експортної діяльності регіону як інструменту запобігання ризиків та забезпечення надійності та стійкості функціонування всієї соціально-економічної системи експортоорієнтованого регіону, а також з точки зору можливостей міжнародних торговельних зв'язків щодо їх привнесення в регіон нового та суміжного різноманіття, сформованого на підставі економічного розмаїття країн – зовнішніх партнерів.

З огляду на значну практичну потребу певного наукового розвитку отримали дослідження проблем диверсифікації з точки зору забезпечення структурних змін в економіці, хоча ці питання й досі залишаються недостатньо опрацьованими. Для країн пострадянського простору найбільший науковий інтерес у цьому контексті одержали питання зміни галузевої структури економіки. З цієї точки зору змістовним є погляд на проблеми диверсифікації економіки російських вчених Н. Кравченко та С. Агеєвої, які розглядають диверсифікацію як напрям державної політики, спрямований на створення більш збалансованої виробничої структури з точки зору можливих джерел доходів, зайнятості, а також подолання проявів циклічних і ринкових ризиків за рахунок зменшення залежності економіки країни або регіону від вузького кола видів економічної діяльності. Паралельно диверсифікація позначена науковцями як стратегічний пріоритет розвитку, що передбачає свідомий вплив на напрямки і масштаби структурних зрушень, пов'язаних з накопиченням знань і їх продуктивним використанням, та залежить від державної політики та інституційних умов, присутніх на макро-, мезо- і мікроекономічних рівнях [3].

У зв'язку з цим зростаючий інтерес викликають ті напрямки структурної трансформації економіки, які пов'язані з ростом галузей і виробництв, заснованих на знаннях і інноваціях, тобто з інноваційним розвитком. Так, Е. Прушківська та В. Куценко вважають диверсифікацію «необхідною проміжною стадією, що дозволяє розвинути новий виробничий потенціал і закласти базу для майбутньої спеціалізації України в галузях, які базуються на факторах постіндустріалізації, тобто інформації, технології та знань. Ці галузі повинні спочатку доповнювати, а з часом і замінити сировинні ресурси як головне джерело зростання економіки України у цілому та регіонів зокрема» [4, с.93].

Дещо інший акцент у дослідженнях диверсифікації в контексті структурних змін роблять зарубіжні, зокрема європейські науковці. Їх головним науковим інтересом у цій сфері є підтримка структурних змін інноваційної спрямованості. Такий підхід обумовив розвиток інституційних аспектів диверсифікації, базові положення якого були закладені Р. Бошмою та К. Френкенем. Згодом, акцентуючи увагу вже на пошуку драйверів диверсифікації та розвиваючи ідею необхідності інституційної підтримки структурних змін, Р. Бошма та Г. Капоне вважають структурні зміни на засадах диверсифікації в нові сектори економічної діяльності можливими лише у керованій ринковій економіці. Зокрема, науковці

наголошують на винятковій ролі інституцій як єдиного можливого драйвера диверсифікації в нові сектори, які більше орієнтуються на «неринкову» координацію у сферах трудових відносин, відносин корпоративного управління, товарних ринкових відносин тощо [5].

У країнах пострадянського простору отримали певного розвитку й прикладні дослідження диверсифікації регіональної економіки як засобу забезпечення однорідності соціально-економічного простору країни та динамічного розвитку субрегіональних локалізацій (периферійних територій). Зазначений результат досягався за рахунок вирівнювання галузевої рентабельності регіональної економіки шляхом усунення диспропорцій відтворення і перерозподілу ресурсів, кількісного зростання різноманіття видів економічної діяльності, якісного розширення складу бізнес-процесів регіонів та комплексного використання регіональних ресурсів [6]. Популярність такого підходу у дослідженнях диверсифікації походила з гострої практичної необхідності подолання значної міжрегіональної диференціації, яка у певні періоди розвитку багатьох пострадянських країн досягала рівня загрози національній безпеці, проте тривалий час залишалася невирішеною.

Водночас увагу вчених європейських країн більшою мірою привертала проблема впливу ступеня диверсифікації регіональної економіки на показники економічного зростання, економічної ефективності та на інші важливі характеристики економічного розвитку територій. Тож науковий доробок стосовно впливу диверсифікації на стан та характер регіонального економічного розвитку є досить вагомим.

Чималим є обсяг наукових напрацювань, присвячених оцінками впливу диверсифікації на можливість формування позитивних трендів у регіональній економіці. Зокрема, мова йде про взаємозалежність диверсифікації та економічного зростання. При виявленні чинників регіонального економічного зростання, встановлено неабиякий вплив на цей процес зовнішніх детермінант, проте підкреслюють безумовну важливість у цих умовах диверсифікації як «галузевого портфелю», який фіксує в регіоні незв'язане міжсекторальне різноманіття та сприяє захисту регіональної економіки від зовнішніх шоків. А при дослідженні проблеми впливу галузевих зв'язків та диверсифікації регіональної економіки на формування нових шляхів зростання аргументовано доведено його обумовленість ступенем промислової спорідненості на регіональному рівні.

Тривалий час при дослідженні диверсифікації підіймалися питання взаємозв'язку між регіональною різноманітністю економічної діяльності та ефективністю регіональної економіки. При цьому більшість наукових експертів зазначали виключно позитивний вплив диверсифікації на показники економічної ефективності та розвитку регіону. Їх висновки переважно ґрунтувалися на виявлених закономірностях щодо чутливості регіональної економіки до економічних коливань залежно від ступеню її спеціалізації/диверсифікації [7].

Вважалося, що диверсифікація економічної діяльності не лише забезпечить відносну стійкість показників економічної ефективності регіону, але й буде певним буфером при негативних змінах. Забезпечення більш високої стабільності всіх соціально-економічних показників регіону на задовільному рівні ґрунтується на здатності диверсифікації знижувати ризики суспільних коливань від негативної траєкторії розвитку регіональної економіки у випадку настання кризи у будь-якій окремій галузі, а також нівелюванні ризиків кризи безпосередньо в окремих галузях економічної діяльності регіонів. Згодом було доведено позитивний зв'язок між диверсифікацією та ефективністю регіональної економіки лише у довгостроковій перспективі [8]. Не втрачають своєї актуальності питання забезпечення регіональної ефективності на засадах диверсифікації й у теперішній час, коли саме диверсифікація розглядається як засіб розширення регіональних можливостей і підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки, а також вважається підґрунтям формування нових шляхів регіонального зростання [9].

У межах вивчення впливів диверсифікації на регіональну економічну ефективність окремо підіймалися питання взаємозв'язку показників економічної ефективності та промислового різноманіття. Ці питання значною мірою розглядаються через призму стандартних підходів до оцінки економічної ефективності: через оцінку щільності заселення

промислових територій, їх промислового освоєння та показників безробіття. Також розкриваються питання оцінки промислової диверсифікації для міжгалузевого порівняння структурних змін та зростання.

Немаловажними також виявилися дослідження можливих альтернатив забезпечення регіональної економічної ефективності промислового різноманіттю у міських агломераціях та стійких міжміських відносинах. На противагу встановленій у наукових працях прибічників теорії агломераційних ефектів прямої залежності між розміром міста/регіону, промисловою диверсифікацією та економічною результативністю, розвитку отримала думка про набагато складніший взаємозв'язок між індустріальною різноманітністю та регіональною продуктивністю. Так, С. Сміт, К. Гібсон, Х. Брюер та інші висловлюють сумніви щодо впливу регіонального промислового різноманіття на зростання регіональної економічної ефективності через нестабільність зайнятості. А значна кількість науковців обґрунтовують обов'язкову необхідність альтернативних заходів з стимулювання регіональної диверсифікації, диференційованих залежно від розміру регіону [10].

Іншу точку зору на ефективність промислової диверсифікації демонструє М. Конрой. Науковець використовує портфельний підхід, на основі якого зазначає необхідність формування оптимального набору галузей, які дають найбільший компроміс між очікуваною прибутковістю і дисперсією розподілу всього портфеля. М. Конрой звертає увагу на те, що оптимальний набір галузей (оптимальний галузевий портфель) стосується не лише максимальної прибутковості регіональної економічної системи, але й міжгалузевих відносин. На його думку, це сприяє формуванню оптимальної галузевої структури регіональної економіки. Сама ж промислова диверсифікація в контексті оптимального галузевого портфелю відноситься до безумовної спроби зменшення коливань (або нестабільності) сукупного доходу в регіон [11, с.32].

При задовільних економічних тенденціях виникає потреба їх збереження у часі, яка в регіональній економічній науці знайшла відбиття у проблемі забезпечення регіональної економічної стабільності як здатності системи до тривалого існування на засадах незмінності її структури й окремих елементів, процесів та відносин, а також забезпечення рівноваги, стійкого функціонування регіональної економічної системи тощо. У цьому контексті на певному етапі суспільного розвитку активуються дослідження проблем співвідношення регіональної економічної різноманітності та регіональної економічної стабільності з акцентом на виявлених властивостях диверсифікації щодо підвищення регіональної рівноваги за рахунок зменшення чутливості регіональної економіки до коливань, викликаних будь-якими факторами за межами регіону, та забезпечення відносної стійкості соціально-економічних показників регіональної економіки, зокрема показників ефективності ринку.

При опрацюванні питань диверсифікації старопромислових регіонів вкрай важливим є встановлення ступеню розробленості питань диверсифікації економіки територій залежно від типів регіональних економічних систем. До останнього часу проблеми диверсифікації регіональної економіки значною мірою стосувалися проблем диверсифікації сільськогосподарських територій. При вирішенні цих проблем найбільший акцент було зроблено на:

- виявленні та встановленні ступеню залежності сталого розвитку сільських територій від диверсифікації;
- встановленні рівня адаптованості цих територій до кон'юнктурних змін за рахунок диверсифікації;
- визначенні здатності до створення додаткової вартості, яка в умовах сільських територій позиціонується як економічний результат диверсифікації сільської економіки;
- розробленні методичних підходів до оцінки рівня диверсифікації;
- оцінюванні впливу диверсифікації на формування тенденцій на світових сільськогосподарських ринках, забезпечення продовольчої безпеки;

– дослідженні найбільш суттєвих чинників впливу на сільськогосподарську диверсифікацію, таких як: цінова політика, розвиток інфраструктури (особливо ринків і доріг), урбанізація та технологічне удосконалення, поведінка споживачів тощо.

При розкритті проблем диверсифікації регіональної економіки значна кількість досліджень зводиться до проблеми диверсифікації промислового комплексу регіону або підприємств, що його складають. Промисловий комплекс регіону розглядається в якості елементу регіональної соціально-економічної системи і бази розвитку даної території, який включає підприємства та організації всіх галузей регіональної економіки. При цьому диверсифікація «в рамках регіону подається як процес різнобічного розвитку промислового комплексу регіону з метою розширення його продуктового ряду» [12].

У контексті такого підходу важливим з точки зору розширення наукового знання щодо диверсифікації старопромислових регіонів є вивчення диверсифікації їх базових галузей, а також місто- та районоутворюючих підприємств. Диверсифікація виробництва на підприємствах, які є містоутворюючими, призводить до структурних змін економіки на відповідній території. Тому, вирішуючи питання диверсифікації виробництва місто- та районоутворюючих підприємств, одночасно забезпечується диверсифікація економіки цих районів. Ці питання досить докладно вивчено саме з позиції базових секторів економіки старопромислових регіонів – у контексті проблем диверсифікації підприємств металургійної галузі, машинобудівного комплексу, а також диверсифікації виробництва в монофункціональних вуглепромислових районах.

Незважаючи на доволі значні наукові напрацювання у сфері диверсифікації регіональної економіки, зокрема з акцентом на проблемах забезпечення різноманітності економічних типів регіональної економіки, порівняно з іншими напрямками практично не отримали розвитку питання диверсифікації економіки старопромислових регіонів.

Найчастіше до цього питання вчені підходять насамперед з точки зору дослідження стримуючих та обмежуючих чинників регіональної диверсифікації. Такий підхід є виправданим, оскільки саме при диверсифікації старопромислових регіонів стикнулися з певними складностями ефективного впровадження політики економічної реструктуризації, які для цього типу регіонів є характерними та походять з природи їх розвитку. Тож у наукових працях Р. Вентинга, Г. Грабхена, М. Триппл, К. Френкена, А. Отто, Х. Хасинка та інших проблеми диверсифікації економіки старопромислових регіонів розглядаються, зосереджуючись на різних видах блокування цього процесу, які подаються як перешкоди переходу цих регіонів до нових видів економічної діяльності.

Доволі значним є розкриття проблем перешкоджання диверсифікації з точки зору конфліктності та суперечливості інтересів зацікавлених у процесі сторін на різних просторових рівнях. На цих аспектах зосереджено праці К. Бирха, Р. Бошми, А. Камберса, Д. МакКіннона, Р. МакМастера, А. Піке, К. Френкена.

Гостра потреба подолання будь-яких обмежень диверсифікації сприяла активізації досліджень саме в цьому напрямі. Проте найбільш розробленими ці питання й досі залишаються лише у межах інституційного підходу, в працях Дж. Батильяна, Е. Боксенбаума, Р. Бошми, Б. Лекка, Ф. Неффке, М. Хартога, М. Хеннинга та ін. Під цим кутом регіональна диверсифікація розглядається як ко-еволюційна перспектива, заснована на динамічній взаємодії між агентами (інститутами) і технологічними, інституційними, просторовими змінами. Між тим, осмислення неможливості структурної перебудови старопромислових регіонів, зокрема на засадах диверсифікації, під впливом лише ринкових чинників, сприяла активізації досліджень щодо ролі державних інститутів як критично важливих партнерів процесу диверсифікації старопромислових регіонів [13].

Наукова література з економічної диверсифікації старопромислових регіонів також досить широко розкриває питання пов'язаної диверсифікації та регіональної розгалуженості. Акцентуючи увагу на проблемах диверсифікації економіки старопромислових регіонів, науково доведено, що пов'язаність є характерною особливістю диверсифікації їх економік, а не пов'язаність – винятком структурних перетворень у цих регіонах.

Такі висновки ґрунтувалися на досить тривалих за часом дослідженнях проблем інноваційного оновлення економічної структури цих регіонів. Ще на початковому етапі теоретичних обґрунтувань таких змін лише наголошувалося на необхідності формування регіональної інноваційної політики, яка б спрямовувалася на стимулювання реструктуризації старопромислових регіонів на основі диверсифікації та забезпечувала б економічне зростання. Цьому присвячено праці П. Бенневорта та Г.-Ж. Хосперса, ідею яких підтримано скандинавськими вченими Л. Коененом, Дж. Модіссоном та О. Мартіном. Розглядаючи проблеми диверсифікації старопромислових регіонів, у їх працях робиться акцент на гострій потребі формування інноваційної політики, спрямованої на сприяння промислового оновлення в цих регіонах, та необхідності її координації між рівнями формування інноваційної політики та суміжними галузями [14].

Лише згодом, у подальших дослідженнях встановлено залежність ступеню спорідненості диверсифікації регіональної економіки та можливості виникнення нових промислових спеціалізацій виключно від інноваційної спроможності регіонів, яка у старопромислових є вкрай низькою [15]. На основі цих міркувань доведено значну залежність диверсифікації економіки старопромислових регіонів від попереднього шляху розвитку та можливість її здійснення відповідно до основних секторів галузевої пов'язаності [16], а також від якості державної політики по відношенню до цих регіонів та якості регіонального соціального капіталу [17].

Підкреслюючи важливість диверсифікації для монофункціональних старопромислових регіонів, О. Табашникова обґрунтовує необхідність переходу до інноваційного шляху розвитку на засадах диверсифікації. Можливість реалізації такої потреби науковець бачить на основі взаємодії малого і великого бізнесу за підтримки муніципальних, регіональних і державних органів влади, а також з використанням світової практики державного регулювання депресивних територій старого індустріального типу та участі транснаціональних корпорацій в їх модернізації.

Протиставляють інноваційному розвитку процес диверсифікації в старопромислових регіонах німецькі науковці М. Тріпл та Ф. Тьодтлінг. Розкриваючи питання структурних змін у старопромислових регіонах, науковці підкреслюють їх залежність від змін у структурі знань. Проте, розглядаючи диверсифікацію як один із найефективніших напрямів оновлення економіки старопромислових регіонів, вони наголошують на неї як одному з кількох сценаріїв, які представлені можливістю виникнення нових промислових агломерацій у базових для цих регіонів галузях, без будь-яких можливостей інноваційно-орієнтованої адаптації регіональної структури та зростання активності в науці та високих технологіях.

Окремою групою наукових спостережень, яка привертає увагу та має чимале практичне значення з точки зору відновлення конкурентоспроможності, є вивчення диверсифікації в контексті адаптації економіки старопромислових регіонів. Це є логічним продовженням та конкретизацією численних досліджень, спрямованих на підвищення адаптаційних якостей регіональних економічних систем, якими вже досить тривалий час займаються зарубіжні дослідники.

Всі отримані науковцями висновки з адаптації економіки старопромислових регіонів мають неабияке практичне значення. Перш за все, головною проблемою структурної адаптації економіки старопромислових регіонів на засадах диверсифікації дослідники визначають їх залежності від попередніх траєкторій розвитку, яка формує структурну інертність таких регіонів та перешкоджає структурним змінам їх економік. За висновками дослідників це у цілому істотно знижує здатність індустріальних регіонів реагувати на глобальні тренди без екзогенних впливів, під дією лише ринкових чинників [18].

По-друге, старопромислові регіони є частиною загальнонаціональної економічної системи, тож шляхи регіональної адаптації старопромислових регіонів відіграють визначальну роль у формуванні їх майбутнього стану, але залежать від національних моделей економічного розвитку [19].

Практично значущими є висновки науковців з точки зору урахування тих особливостей, ключові характеристики старопромислових регіонів, які закладатимуть основу адаптаційних змін та мають стати основою їх конкурентних переваг у перспективі. Так, у дослідженнях М. Сторпера, Я. Куцкого, О. Слача, Т. Борути, диверсифікація економіки старопромислових регіонів розглядається як процес формування її «нових комбінацій», спрямованих на адаптацію регіональної економіки, на основі взаємозв'язку локальних традицій та глобальних тенденції, здатних сформуванати певні конкурентні переваги старопромислових регіонів.

Підкреслюючи беззаперечну роль диверсифікації для забезпечення конкурентного розвитку старих промислових регіонів, Г.-Ж. Хосперс вважає за необхідне здійснення пов'язаної диверсифікації для таких регіонів. На його думку, саме пов'язана диверсифікація може зламати промислову моноструктурність економіки старопромислових регіонів і одночасно збільшити поглинаючу здатність цих регіонів для розвитку нових напрямів економічної діяльності [20].

Не відкидаючи можливість адаптації економіки старопромислових регіонів на засадах диверсифікації, Я. Ежек вважає сам процес диверсифікації підґрунтям формування конкурентних позицій регіональної економіки, а у випадку її старопромислового типу – відновлення позитивного тренду їх соціально-економічного розвитку [21].

Останнім часом активізувалися дослідження проблем диверсифікації економіки старопромислових регіонів Китаю. Це пов'язано, перш за все, розумінням неможливості досягнення глобальних та національних економічних цілей КНР лише на засадах використання застарілого, не модернізованого індустріального потенціалу старопромислових регіонів, роль яких у глобальному економічному просторі постійно знижується. Забезпечення економічного розвитку старопромислових регіонів пропонується в цих умовах розглядати як цілісний регіональний проект, якій не обмежується лише простою модернізацією традиційних галузей, що мають конкурентні переваги в сучасному глобалізованому світі, але й містить паралельний розвиток нових галузей промисловості цих регіонів разом з прогресивними суспільними змінами та покращенням довкілля.

Ураховуючи зростаючу практичну значущість питання реструктуризації економіки старопромислових регіонів, з часом цікавість до цих досліджень лише збільшується. Процеси перетворення застарілої економічної бази цих регіонів у потенціал зростання країни в сучасному економічному просторі потребують виявлення нових перспектив щодо реструктуризації старих промислових районів Китаю. Їх пошуку на засадах критичного огляду практики функціонування та досвіду структурної перебудови таких територій присвячено наукові дослідження З. Хасинка, К. Ху, Дж. Руана, К. Чанга, Л. Лі, П. Чжан, де обґрунтовується необхідність диверсифікації з точки зору її визначального позитивного впливу (разом з механізмами регіонального управління та регіональними інноваційними можливостями) на сталість економічного розвитку регіону. Загалом отримані результати щодо диверсифікації старопромислових регіонів Китаю підкреслюють важливість всіх отриманих раніше наукових висновків та підтверджують практичну значимість вирішення цієї проблеми з точки зору забезпечення конкурентоспроможності як самих регіонів, так і країни в цілому.

Висновки і перспективи подальших розробок. У цілому, не зважаючи на значущий світовий науковий доробок з проблем регіональної диверсифікації та зокрема диверсифікації економіки старопромислових регіонів, дослідження яких у світі останнім часом лише активізуються, в Україні ці питання залишаються розробленими вкрай обмежено та потребують подальшого опрацювання з акцентом на аспектах відновлення конкурентоспроможності економіки старопромислових регіонів у глобальному економічному просторі на засадах впровадження концепції «нової» регіональної політики.

Поширеною особливістю досліджень питань структурних змін у старопромислових регіонах на засадах диверсифікації економіки у пострадянському просторі, зокрема в Україні, є переважаючий акцент на удосконаленні галузевої структури регіонів без

урахування необхідності перерозподілу продуктивних сил регіонів, пов'язаних з цим проблем, а також стримуючих та стимулюючих чинників диверсифікації економічної діяльності в старопромислових регіонах.

Враховуючи значну експортну орієнтованість старопромислових регіонів України, розвитку отримали також проблеми ефективного використання експортного потенціалу цих регіонів, незадовільна структура якого базується на експлуатації сировинної моделі їх економічного зростання.

Для досліджень процесів диверсифікації зарубіжними дослідниками характерним є зовсім інший акцент. Його зосередженість на виявленні нових інноваційних комбінацій, спрямованих на адаптацію регіональної економіки з використанням потенціалу локальних традицій, соціального капіталу, в поєднанні з вимогами глобальних світових ринків, виявило здатність сформулювати певні конкурентні переваги старопромислових регіонів у сучасних соціально-економічних умовах та ефективно їх використовувати саме на засадах диверсифікації.

Тож, диверсифікація економіки старопромислового регіону – це процес удосконалення його структури, спрямований на зміну галузевої структури та форми організації продуктивних сил регіону за рахунок проникнення в інші галузі національної економіки та перерозподілу ресурсів у нові, в тому числі інноваційні сфери економічної діяльності з метою забезпечення стабільних умов функціонування, отримання економічної вигоди старопромислового регіону, підвищення рівня його конкурентоспроможності. Актуальність диверсифікації економіки старопромислових регіонів для України має особливе значення та передбачає подолання проблем депресивності монофункціональних шахтарських міст старопромислових регіонів.

Для проведення ефективної диверсифікації необхідною є розробка Стратегії диверсифікації економіки старопромислових регіонів, яка повинна передбачати вибір найбільш оптимальних напрямів підвищення їх конкурентоспроможності. Формування стратегії – це усвідомлений пошук плану дій, який забезпечив би створення і ефективне використання конкурентних переваг для цілей розвитку регіону та національної економіки. Одним з ключових моментів формування стратегії диверсифікації є пошук потенційних напрямків диверсифікації економіки старопромислових регіонів.

Література

1. Корінько М. Д. *Диверсифікація в історії економічної думки*. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 1 (19). С. 2–5.
2. Кофанов А. А. *Диверсифікація регіональної економіки як доминирующая стратегия структурного развития в условиях глобализации экономических отношений* : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством : региональная экономика». Краснодар : Кубанский государственный технологический университет, 2011. 34 с.
3. Кравченко Н. А., Агеева С. Д. *Диверсифікація економіки : институциональные аспекты*. Журнал институциональных исследований. 2017. Т. 9. № 4. Рр. 52–67. DOI: <https://doi.org/10.17835/2076-6297.2017.9.4.052-067>.
4. Прушківська Е. В., Куценко В. І. *Аналіз диверсифікації галузевої структури економіки регіону в докризовий та посткризовий періоди*. Бізнес-інформ. 2015. № 1. С. 91–96.
5. Boschma R., Capone G. *Institutions and diversification : related versus unrelated diversification in a varieties of capitalism framework*. Research Policy. 2015. No. 44. Рр. 1902–1914. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2015.06.013>.
6. Коваленко М. Г. *Диверсифікація економіки як інструмент згладжування соціально-економічних различий в регионе* : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством : региональная экономика». Майкоп : Адыгейский государственный университет, 2013. 26 с.
7. Tran H. P. D. *Industrial diversity and economic performance : a spatial analysis*, Dissertations and theses from the College of Business Administration, 2011. 19 p.

8. Essletzbichler J. *Diversity, stability and regional growth in the United States, 1975–2002* / Ed. by K. Frenken. *Evolutionary Economics and Economic Geography*. Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA : Edward Elgar Publishing, 2007. 352 p. Pp. 20–29.
9. Fagerberg J., Srholec M. *Explaining regional economic performance : the role of competitiveness, specialization and capabilities*. *Papers in Innovation Studies*. Centre for innovation, research and competence in the learning economy (CIRCLE), Lund University. 2016. No. 2. 29 p. URL: http://wp.circle.lu.se/upload/CIRCLE/workingpapers/201602_Fagerberg_Srholec.pdf (access date: 15.02.2019).
10. Trendle B., Shorney G. *The effect of industrial diversification on regional economic performance*. Labour Market Research Unit Department of Employment and Training Queensland Government, LMRU Working Paper Series. Working Paper No. 20. June, 2004.
11. Conroy M. E. *Alternative strategies for regional industrial diversification*. *Journal of Regional Science*. 1974. Vol. 15. No. 1. Pp. 36–51. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9787.1974.tb00427.x>.
12. Солдак Ю. М., Ларионова О. А. *Диверсификация промышленного комплекса региона на базе интегрированных производственных систем*. *Экономика : вчера, сегодня, завтра*. 2012. № 5–6. С. 114–128.
13. Berube A., Murray C. *Renewing America's economic promise through older industrial cities* / Brookings Metropolitan Policy Program, 2018. 76 p. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/04/2018-04_brookings-metro_older-industrial-cities_full-report-berube_murray_final-version_af4-18.pdf (access date: 18.02.2019).
14. Coenen L., Moodysson J., Martin H. *Path renewal in old industrial regions : possibilities and limitations for regional innovation policy*. *Regional Studies*, 2015. Vol. 49. Issue 5 : *Evolutionary economic geography : theoretical and empirical progress*. Pp. 850–865. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.979321>.
15. Xiao J., Boschma R., Andersson M. *Industrial diversification in Europe : the differentiated role of relatedness*. *Economic Geography*. 2018. Vol. 94. Pp. 514–549. DOI: <https://doi.org/10.1080/00130095.2018.1444989>.
16. Boschma R. *Relatedness as driver of regional diversification : a research agenda*. *Regional Studies*. 2017. Vol. 51. Pp. 351–364. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1254767>.
17. Cortinovis N., Xiao J., Boschma R., Van Oort F. *Quality of government and social capital as drivers of regional diversification in Europe*. *Journal of Economic Geography*. 2017. Vol. 17. Issue 6. Pp. 1179–1208. DOI: <https://doi.org/10.1093/jeg/lbx001>.
18. Koutský J., Slach O., Boruta T. *Restructuring economies of old industrial regions – local tradition, global trends* / In the scale of globalization. *Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. Ostrava : University of Ostrava, 2011. Pp. 166–173. URL: http://conference.osu.eu/globalization/publ2011/166-173_Koutsky-Slach-Boruta.pdf (access date: 20.02.2019).
19. Birch K., Mackinnon D., Cumbers A. *Old industrial regions in Europe : a comparative assessment of economic performance*. *Regional Studies*. 2010. No. 44 (01). Pp. 35–53. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343400802195147>.
20. Hospers Gert-Jan. *Restructuring Europe's rustbelt : the case of the German Ruhrgebiet*. *Intereconomics*. May/June 2004. Vol. 39. Issue 3. Pp. 147–156. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/41768/1/38895079X.pdf> (access date: 25.02.2019).
21. Ježek, J. *Kreativní milieu jako předpoklad regionálního rozvoje*. In: *Sborník příspěvků z konference Regio*. Cheb : MIM Consulting, 2003. S. 85–89.

References

1. Korinko, M. D. (2003). *Diversification in the history of economic thought* [Dyversyfikatsiia v istorii ekonomichnoi dumky], *Aktualni problemy ekonomiky*, No. 1 (19), s. 2–5 [in Ukrainian]
2. Kofanov, A. A. (2011). *Diversification of regional economy as a dominating strategy of structural development in the economic relations' of globalization conditions*: Author's thesis [Diversifikatsiya regionalnoy ekonomiki kak dominiruyushchaya strategiya strukturnogo razvitiya v usloviyakh globalizatsii ekonomicheskikh otnosheniy: Avtoref. dis. dokt. ekon. nauk], *Kubanskiy gosudarstvennyy tekhnologicheskii universitet, Krasnodar*, 34 s. [in Russian]
3. Kravchenko, N. A., Ageeva, S. D. (2017). *Diversification of economy: institutional aspects* [Diversifikatsiya ekonomiki: institutsionalnye aspekty], *Zhurnal institutsionalnykh issledovaniy*, Vol. 9, No. 4, s. 52–67. DOI: <https://doi.org/10.17835/2076-6297.2017.9.4.052-067> [in Russian]

4. Prushkivska, E. V., Kutsenko, V. I. (2015). *Analysis of diversification of sectorial structure of region's economy in pre-crisis and post-crisis periods* [Analiz dyversyfikatsii haluzevoi struktury ekonomiky rehionu v dokryzovyi ta postkryzovyi periody], *Biznes-inform*, No. 1, s. 91–96 [in Ukrainian]
5. Boschma, R., Capone, G. (2015). *Institutions and diversification: related versus unrelated diversification in a varieties of capitalism framework*, *Research Policy*, No. 44, pp. 1902–1914. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2015.06.013>.
6. Kovalenko, M. G. (2013). *Diversification of economy as an instrument of socio-economic differences smooting in region* [Diversifikatsiya ekonomiki kak instrument sglazhivaniya sotsialno-ekonomicheskikh razlichiy v regione: Avtoref. dis. kand. ekon. nauk], Maykop, 26 s. [in Russian]
7. Tran, H. P. D. (2011). *Industrial diversity and economic performance: a spatial analysis*, Dissertations and Theses from the College of Business Administration, 19 p.
8. Essletzbichler, J. (2007). *Diversity, stability and regional growth in the United States, 1975–2002*. Ed. by K. Frenken. *Evolutionary Economics and Economic Geography*, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 352 p., pp. 20–29.
9. Fagerberg, J., Srholec, M. (2016). *Explaining regional economic performance: the role of competitiveness, specialization and capabilities*, *Papers in Innovation Studies, Centre for innovation, research and competence in the learning economy (CIRCLE), Lund University*, No. 2, 29 p., available at: http://wp.circle.lu.se/upload/CIRCLE/workingpapers/201602_Fagerberg_Srholec.pdf.
10. Trendle, B., Shorney, G. (2004). *The effect of industrial diversification on regional economic performance*, Labour Market Research Unit Department of Employment and Training Queensland Government, LMRU Working Paper Series, Working Paper, No. 20.
11. Conroy, M. E. (1974). *Alternative strategies for regional industrial diversification*, *Journal of Regional Science*, Vol. 15, No. 1, pp. 36–51. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9787.1974.tb00427.x>.
12. Soldak, Yu. M., Larionova, O. A. (2012). *Diversification of a region's industrial complex at the basis of integrated production systems* [Diversifikatsiya promyshlennogo kompleksa regiona na baze integrirovannykh proizvodstvennykh sistem], *Ekonomika: vchera, segodnya, zavtra*, No. 5–6, s. 114–128 [in Russian]
13. Berube, A., Murray, C. (2018). *Renewing America's economic promise through older industrial cities*, Brookings Metropolitan Policy Program, 76 p., available at: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/04/2018-04_brookings-metro_older-industrial-cities_full-report-berube_murray_final-version_af4-18.pdf.
14. Coenen, L., Moodysson, J., Martin, H. (2015). *Path renewal in old industrial regions: possibilities and limitations for regional innovation policy*, *Regional Studies*, Vol. 49, Issue 5: Voluntary economic geography: theoretical and empirical progress, pp. 850–865. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.979321>.
15. Xiao, J., Boschma, R., Andersson, M. (2018). *Industrial diversification in Europe: the differentiated role of relatedness*, *Economic Geography*, Vol. 94, pp. 514–549. DOI: <https://doi.org/10.1080/00130095.2018.1444989>.
16. Boschma, R. (2017). *Relatedness as driver of regional diversification: a research agenda*, *Regional Studies*, Vol. 51, pp. 351–364. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1254767>.
17. Cortinovis, N., Xiao, J., Boschma, R., Van, Oort F. (2017). *Quality of government and social capital as drivers of regional diversification in Europe*, *Journal of Economic Geography*, Vol. 17, Issue 6, pp. 1179–1208. DOI: <https://doi.org/10.1093/jeg/lbx001>.
18. Koutský, J., Slach, O., Boruta, T. (2011). *Restructuring economies of old industrial regions – local tradition, global trends*, *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*, University of Ostrava, Ostrava, pp. 166–173, available at: http://conference.osu.eu/globalization/publ2011/166-173_Koutsky-Slach-Boruta.pdf.
19. Birch, K., Mackinnon, D., Cumbers, A. (2010). *Old industrial regions in Europe: a comparative assessment of economic performance*, *Regional Studies*, No. 44 (01), pp. 35–53. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343400802195147>.
20. Hospers, Gert-Jan. (2004). *Restructuring Europe's rustbelt: the case of the German Ruhrgebiet*, *Intereconomics*, Vol. 39, Issue 3, pp. 147–156, available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/41768/1/38895079X.pdf>.
21. Ježek, J. (2003). *Kreativní milieu jako předpoklad regionálního rozvoje*, *Sborník příspěvků z konference Regio, MIM Consulting, Cheb*, pp. 85–89.